

بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در نواحی شهری مطالعه موردی: نواحی شهری گرگان

غلامرضا خوش فر^{۱*}، علیرضا خواجه شاهکوهی^۲، شهاب کرمی^۳ و رضا بارگاهی

استادیار گروه علوم اجتماعی و سیاسی، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران، استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران، دانش‌آموخته کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه گلستان، گرگان، ایران، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه گلستان، گرگان، ایران

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۱/۱۴؛ تاریخ پذیرش: ۹۳/۳/۴

چکیده

کیفیت زندگی، از مقولات اجتماعی بسیار مهم است که هم چون شاخص‌های مهم اقتصادی از جمله تورم، تولید ناخالص ملی، میزان اشتغال و... در میزان توسعه‌یافتگی کشورها نقش بزرگی را ایفا می‌کند. این مفهوم، به خصوص، در ارتباط تنگاتنگی با سرمایه اجتماعی قرار دارد. این ارتباط می‌تواند دروازه ورود مفهوم سرمایه اجتماعی به برنامه‌ریزی شهری باشد. موضوع اساسی در این زمینه، رابطه سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی در مناطق شهری است. روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی بوده که برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از روش تحقیق پیمایشی استفاده شده است. ابزار سنجش مفاهیم پرسش‌نامه محقق که اعتبار آن با روش اعتبار صوری و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفته است. جامعه آماری شامل کلیه ساکنان شهر گرگان که ۳۴۳۹۷۷ نفر بوده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۶۳ نفر تعیین شده است. نمونه‌ها به روش تصادفی سیستماتیک از دو محله گرگانپارس و کوی انقلاب انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری^۱ توصیفی و استنباطی و از آزمون‌های آماری متناسب با سطح سنجش متغیرها استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که بین سرمایه‌های اجتماعی و ابعاد آن (اعتماد، مشارکت و روابط اجتماعی) با کیفیت زندگی در سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه‌ی معناداری وجود دارد. این رابطه با کنترل ناحیه، جنسیت، گروه سنی و سطح تحصیلات همچنان باقیمانده و در سطح اطمینان بالا (۹۹ درصد) معنی‌دار است. بر این اساس می‌توان گفت که کیفیت زندگی و ابعاد متعدد آن (کالبدی-زیست‌محیطی، اجتماعی-

*نویسنده مسئول: gh.khoshfar@gu.ac.ir

فرهنگی، اقتصادی و بهداشتی درمانی) متأثر از سرمایه‌ی اجتماعی می‌باشند. نتایج تجربی این پژوهش نشان داده است که سطوح بالاتر سرمایه اجتماعی سبب می‌شود که شاخص‌های کیفیت زندگی بهبود یافته و در ادامه افزایش سطح کیفیت زندگی، خود سبب بهبود و توسعه روابط جمعی مبتنی بر اعتماد، مشارکت و تعامل در جامعه می‌گردد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، اعتماد، مشارکت، کیفیت زندگی، گرگان.

مقدمه

سال‌ها تجربه برنامه‌ریزی شهری در جهان نشان داده است که در این حوزه نیز انسان و منابع انسانی حتی بیش از منابع مالی اهمیت و ارزش دارند؛ تا آن جا که بی‌توجهی به این امر سطح بالای دستاوردهای ارتقای محیط‌زیست انسانی را غیرممکن می‌سازد. بنابراین، موضوع سرمایه اجتماعی، با رویکردی کمی و قابل اندازه‌گیری نسبت به مسائل اجتماعی و روابط درون جامعه، در مباحث برنامه‌ریزی و از جمله در برنامه‌ریزی شهری، وارد شده است. از سوی دیگر، پیوسته بعد جدیدی از تأثیر این مفهوم بر مفاهیم دیگر کشف و ثبت می‌شود.

در زمینه برنامه‌ریزی شهری، تأثیر این مفهوم بر کیفیت زندگی شهری و کیفیت محیط شهری، چه به لحاظ ذهنی (به سبب تأثیرات فردی و روانی سرمایه اجتماعی) و چه به لحاظ عینی (به سبب تسهیل در فرایند شکل‌دهی به محیط اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر)، در پژوهش‌های مختلف بررسی شده و به اثبات رسیده است (براتی و یزدان‌پناه، ۱۳۹۰: ۲۶).

امروزه هدف مشترک توسعه در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی بهبود کیفیت زندگی است و آینده زندگی بشر متکی بر درک عواملی خواهد بود که بر کیفیت زندگی انسان تأثیرگذار هستند. بخشی از این عوامل مربوط به کیفیت روابط ما با سایرین، گروه‌ها و نهادهای رسمی و غیررسمی می‌شود که از آن‌ها تحت عنوان سرمایه اجتماعی، به عنوان عامل مفقوده‌ی توسعه یاد می‌شود. مسلم است که عواملی غیر از سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی تأثیرگذار خواهند بود که در جای خود باید به آن‌ها پرداخته شود.

ورود مفهوم سرمایه اجتماعی به برنامه‌ریزی شهری منوط به درک نحوه تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف برنامه‌ریزی شهری و به طور کلی شهر است (همان، ۱۳۹۰: ۲۶). امروزه سرمایه‌ی اجتماعی نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه‌ی فیزیکی و انسانی در جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط، انجام بخش میان انسان‌ها و سازمان‌هاست. در غیاب سرمایه اجتماعی سایر سرمایه‌ها اثر بخشی خود را از دست

می‌دهند و بدون سرمایه اجتماعی، پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی ناهموار و دشوار می‌شود.

از جمله اثرات بی‌توجهی به مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی که در دهه‌های گذشته به وضوح در برخی کشورهای جهان دیده شده است عبارتند از: فروپاشی نهاد خانواده و ناپایداری روابط اجتماعی، کاهش میزان همبستگی اجتماعی، از رونق افتادن فعالیت‌های اقتصادی، گسترش ناهنجاری‌های رفتاری در میان جوانان و نوجوانان و ناامنی در مؤسسه‌های آموزشی، که در نتیجه این تأثیرات، کاهش سطح کیفیت زندگی افراد و اقشار جامعه را شاهد خواهیم شد؛ بنابراین برای بالا بردن سطح کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی افراد جامعه، توجه جدی به این موضوع امری لازم و اجتناب ناپذیر است و توجهی بیشتر مسئولان و مقامات و دست‌اندرکاران این امر را می‌طلبد. برای این منظور تحقیق حاضر با نگاهی تحلیلی به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی، که یکی از مفاهیم کاربردی در ارزیابی و هدف‌گذاری طرح‌های شهری است، می‌پردازد.

اهداف پژوهش

- شناخت ویژگی‌ها و ابعاد کیفیت زندگی در شهر گرگان
- شناخت ویژگی‌ها و ابعاد سرمایه اجتماعی در شهر گرگان
- شناسایی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در شهر گرگان
- شناسایی رابطه بین ابعاد سرمایه اجتماعی و ابعاد کیفیت زندگی در شهر گرگان
- کنترل رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در شهر گرگان بر حسب متغیرهای زمینه‌ای (جنسیت، سن، تحصیلات، سطح درآمد و مالکیت مسکن)
- ارائه راهکارهایی به منظور بهبود سطح کیفیت زندگی در شهر گرگان بر اساس نتایج تحقیق.

پیشینه پژوهش

پیرامون دو مقوله‌ی اصلی مورد بررسی در این تحقیق «سرمایه اجتماعی» و «کیفیت زندگی» تحقیقات زیادی صورت پذیرفته است که در این‌جا به بررسی چند نمونه از این تحقیقات پرداخته می‌شود:

از تحقیقات داخلی انجام شده پیرامون رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی می‌توان به پژوهش سیدمسعود ماجدی و عبدالعلی لهسایی‌زاده در سال ۱۳۸۵ با عنوان «بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی مطالعه‌ی موردی در روستاهای استان فارس» اشاره داشت. آن‌ها در بررسی خود از دو روش آماری ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون

چند متغیره استفاده کرده‌اند. داده‌های این تحقیق در ۱۲ روستای استان فارس، جمع‌آوری شده است. نتایج این بررسی نشان داد که سرمایه‌ی اجتماعی در مقایسه با متغیرهای زمینه‌ای مانند سن، شغل و... پیش‌بینی کننده‌ای بهتر برای رضایت از کیفیت زندگی به شمار می‌رود (ماجدی و لهسایی‌زاده، ۱۳۸۵). غلامرضا غفاری و ناز محمد اونیق (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی»، به این موضوع پرداخته‌اند. هدف این مقاله شناسایی رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی در سه محله مختلف شهر گنبدکاووس به نام‌های بلوار دانشجو، شریعتی و بدلجه-سیدآباد بوده است. روش تحقیق در این مطالعه، پیمایشی و از ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. نتایج این تحقیق نشان داده است که رابطه‌ی بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه‌ای معنی‌دار است. (غفاری و اونیق، ۱۳۸۵: ۱۵۹-۱۹۹).

محسن نوغانی، احمدرضا اصغر پور ماسوله، شیما صفا و مهدی کرمانی (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد»، نیز به بررسی این موضوع پرداخته‌اند، هدف تحقیق، بررسی رابطه کیفیت زندگی و ابعاد آن (عینی و ذهنی) با سرمایه‌ی اجتماعی از بین سرپرستان خانوارهای مشهدی بوده است. روش تحقیق در این مطالعه، پیمایشی بوده و از ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. نتایج به دست آمده نشان داد که سرمایه‌ی اجتماعی در تبیین متغیر کیفیت زندگی بیش از درآمد و تحصیلات دارای اهمیت بوده است (نوغانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۱-۳۳).

در تحقیقی دیگر جان بلک و یوشیتوگایاشی (۲۰۰۵) با عنوان «کنش‌های متقابل فضایی و اجتماعی: کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی»، به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. هدف از تحقیق آن‌ها ارائه یک مدل شبیه‌سازی شده برای رسیدن به الگوی مناسب برای ارزیابی صحیح جنبه‌های درون‌زای فرایند شهری شدن با تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی به‌عنوان پشتوانه کنش‌های متقابل و شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان بستر بروز و ظهور سرمایه اجتماعی بوده است. جامعه آماری آن‌ها مناطق متعددی از ژاپن و روش تحقیق آن‌ها شبیه‌سازی و مدل‌سازی مبتنی بر داده‌های کمی بوده است. بر اساس بخشی از نتایج تحقیق توجه به جایگاه مهم سالمندان به‌عنوان مرکز ثقل شبکه‌های اجتماعی و دارندگان سطح بالای سرمایه اجتماعی مورد تأکید قرار گرفت (به نقل از نوغانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۳).

نیلسون و همکاران (۲۰۰۶) تحقیقی با عنوان «بررسی ارتباط بین سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی سالمندان در روستاهای بنگلادش» انجام داده‌اند. هدف اصلی این محققان تشخیص عوامل تعیین کننده‌ی تأثیرگذار بر همبستگی کیفیت زندگی با سطح فردی و جمعی سرمایه‌ی اجتماعی در میان سالمندان در روستاهای بنگلادش بوده است. آن‌ها برای جمع‌آوری اطلاعات یک نمونه ۱۱۳۵

نفری از روستاییان سالمند با سن بالای ۶۰ سال را انتخاب کردند و با استفاده از پرسشنامه، به مصاحبه با آنها پرداختند. نتایج نشان داد که سن بالا، پایگاه اقتصادی ضعیف خانواده و میزان پایین سرمایه‌ی اجتماعی در سطح فرد و روستا، عوامل تعیین کننده در کیفیت زندگی افراد به شمار می‌روند (Nillson, et al., 2006).

سؤالات و فرضیات پژوهش

- آیا بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در سطح شهر گرگان رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
- آیا بین سطح سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محلات شمال و جنوب اجتماعی شهر گرگان تفاوت وجود دارد؟
- بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی رابطه وجود دارد؛
- بین ابعاد سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی رابطه وجود دارد؛
- بین سطح سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محلات مختلف شهر گرگان تفاوت معناداری وجود دارد.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

سرمایه‌ی اجتماعی

سرمایه‌ی اجتماعی مفهومی چند بعدی در علوم اجتماعی و در بسیاری از حوزه‌های جامعه تاثیرگذار است و در ادبیات مرتبط با توسعه نیز جایگاهی ویژه یافته است به گونه‌ای که برخی آن را حلقه مفقوده‌ی توسعه می‌دانند. به‌طور سنتی، «سرمایه» در سه دسته کلی «سرمایه طبیعی»، «سرمایه فیزیکی» و «سرمایه انسانی» طبقه‌بندی شده است. این سرمایه‌ها با یکدیگر ثروت یک جامعه را تشکیل داده و بستر رشد و توسعه‌ی اقتصادی را مهیا می‌سازند. در این فرایند، ترکیب سرمایه‌ها تغییر می‌کند.

برخی از اشکال سرمایه طبیعی، استفاده شده و به سرمایه‌های فیزیکی تبدیل می‌شوند. سرمایه‌ی فیزیکی نیز به مرور زمان و با استفاده، از بین رفته و از جامعه موفق انتظار می‌رود که جایگزین مؤثرتری برای آنها پیدا کند. اکنون این مسئله پذیرفته شده است که این سه نوع سرمایه، تنها بخشی از فرایند رشد و توسعه‌ی اقتصادی را توضیح می‌دهد و شیوه تعامل بازیگران اقتصادی و نحوه سازمان‌دهی خودشان در رشد و توسعه، اهمیت چشم‌گیری دارد (گروتارت، ۱۳۸۷: ۴۵).

سرمایه‌ی اجتماعی را به‌طور خلاصه می‌توان به معنای هنجارها و شبکه‌هایی دانست که امکان مشارکت مردم در اقدامات جمعی را به‌منظور کسب سود متقابل فراهم می‌کند. سرمایه‌ی اجتماعی

مجموعه نهادها، قوانین، روش‌ها، عادات اجتماعی، سنت‌ها و قواعد رفتاری یک جامعه است که مناسبات اجتماعی بین مردم یک جامعه را شکل می‌دهد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳).

سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنش‌گر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منابع خود دست یابد. این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف و انتظارات، مجاری اطلاع‌رسانی، هنجارها و ضمانت اجرایی است که انواع خاصی از رفتار را تشویق کرده یا منع می‌شوند. (کلمن: ۱۳۷۷، ۴۷۶). «فوکویاما» سرمایه‌ی اجتماعی را مجموعه‌ای از هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی می‌داند که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامع گردیده و موجب پایین آمدن هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۰۷).

سرمایه اجتماعی و ابعاد تشکیل‌دهنده آن

حداقل در یک دهه‌ی گذشته تحقیقات تجربی، از روش‌های بسیار متفاوتی برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آن استفاده کرده‌اند (همتی، ۱۳۸۶: ۷). ساباتینی به نقل از دورلاف اشاره می‌کند که ادبیات تجربی سرمایه‌ی اجتماعی، مملو از تعاریف مبهم، سنجش ضعیف داده‌ها، فقدان شرایط مقایسه‌پذیری و اطلاعات لازم برای پذیرش ادعاهای مطرح شده است (Sabatini, 2005: 5). در این بخش به ابعاد و شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی که سازمان‌ها و کشورهای مختلف از آن استفاده کرده‌اند اشاره می‌شود.

سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه با تمرکز بر کشورهای پیشرفته از منظر متفاوتی به سرمایه‌ی اجتماعی، در ارتباط با موضوعاتی چون کیفیت زندگی، سرمایه انسانی، سلامتی و توسعه‌ی پایدار پرداخته است. این سازمان چهار شاخص عمده برای سرمایه اجتماعی ارائه نمود که عبارتند از: مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و مشارکت مدنی. بانک جهانی طی چارچوب‌های مختلفی از جمله پرسش‌نامه یکپارچه‌ی خود با همکاری گروتارت و دیگران در اوایل سال ۲۰۰۰ مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی را این‌گونه بیان می‌کند: گروه‌ها و شبکه‌ها، اعتماد و همبستگی، کنش جمعی و همکاری، اطلاعات و ارتباطات، همبستگی اجتماعی و ادخال، توانمندسازی و کنش سیاسی.

به نظر پاتنام سرمایه اجتماعی از شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای متقابل و اعتماد حاصل از آن‌ها تشکیل شده است (پاتنام، ۲۰۰۰). فوکویاما سرمایه‌ی اجتماعی را در دو بعد مشارکت اجتماعی - اعتماد اجتماعی (هنجارها و ارزش‌های غیر رسمی) مورد سنجش قرار می‌دهد (فوکویاما، ۲۰۰۰). و در نهایت آپهوف در سنجش سرمایه‌ی اجتماعی از دو جز ساختاری و شناختی بهره جسته است (آپهوف، ۲۰۰۰). در کشور ایران نیز به صورت تجربی به بررسی سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند و شاخص‌های مختلفی برای ارزیابی این سرمایه به کار برده‌اند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد. اسماعیلی در سال ۱۳۸۵

ابعاد سرمایه اجتماعی را شامل اعتماد و قابلیت اعتماد، هنجارها، شبکه‌ها (ساختار شبکه، مشارکت اجتماعی و مشارکت مدنی، کیفیت شبکه و انسجام اجتماعی) می‌داند (اسماعیلی، ۱۳۸۵). نوغانی و همکاران در سال ۱۳۸۷ نیز برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی سه بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی را برای آن در نظر گرفته‌اند (نوغانی و همکاران، ۱۳۸۷). فیضی در سال ۸۹ از ابعاد شبکه‌های ارتباطی، اعتماد و صمیمیت در سنجش سرمایه‌ی اجتماعی شهر گرگان بهره جسته است.

به‌طور کلی در این تحقیق بنا به شاخص‌های مطرح شده توسط صاحب نظران یاد شده، مهم‌ترین شاخص‌ها، اعتماد و مشارکت اجتماعی (فوکویاما ۲۰۰۰؛ بانک جهانی، ۲۰۰۰؛ پاتنام، ۲۰۰۳؛ گروتارت، ۲۰۰۴؛ اسماعیلی، ۸۵؛ نوغانی، ۸۷؛ فیضی، ۸۹)، شبکه روابط اجتماعی (بانک جهانی، ۲۰۰۰، پاتنام، ۲۰۰۳؛ سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه ۸۷، اسماعیلی، ۸۵؛ نوغانی، ۸۷؛ خوش‌فر، ۱۳۸۷؛ فیضی، ۸۹) و در یک تقسیم‌بندی کلی سرمایه‌ی اجتماعی بنا به تقسیم بندی آپهوف به سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری و شناختی تقسیم و انتخاب شده است.

کیفیت زندگی

حیطه‌ی مربوط به کیفیت زندگی و سنجش و ارزیابی آن در هیچ زمانی به اندازه امروز وسیع نبوده است؛ دیدگاه‌ها در این زمینه متفاوت می‌باشد (Baldwin, et al., 1992:1). این امر از آن‌جا ناشی می‌شود که شاخص‌های مربوط به کیفیت زندگی طیف وسیعی را در بر می‌گیرد که از تغذیه و پوشاک گرفته تا مراقبت‌های بهداشتی، محیط اجتماعی و محیط مادی پیرامون را شامل می‌شود (موسوی و باقری کشکولی، ۱۳۹۱: ۱۰۰). اگر چه کیفیت زندگی در بعضی از منابع به سطح زندگی ترجمه شده است. ولی سطح زندگی و پیشرفت مادی فقط یکی از پایه‌های کیفیت زندگی را شامل می‌شود (Eckersley, 1999:10).

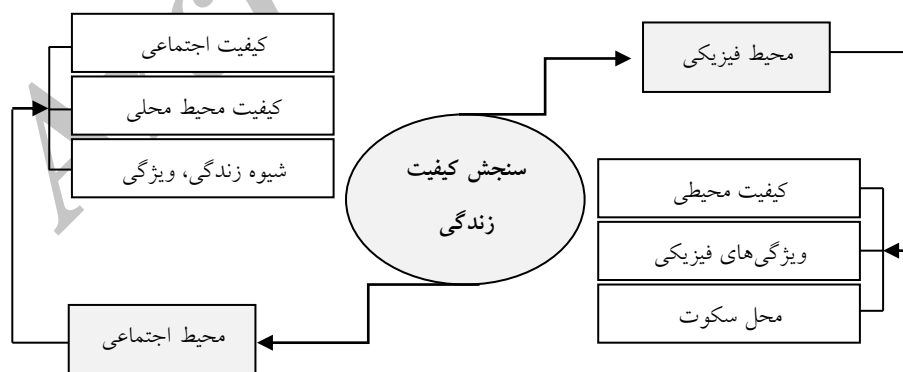
نظریات اولیه‌ی مربوط به کیفیت زندگی، بیش‌تر بر نگرانی‌ها و اولویت‌های فردی تأکید داشتند؛ اما در سال‌های اخیر مباحث نظری، از فرد محوری به سمت نگرانی‌های اجتماعی نظیر امنیت، آزادی، گستردگی کیفیت زندگی و ساختار و کیفیت روابط اجتماعی افراد در جامعه تغییر یافته است (Schmitt, 2002:404).

نظریه‌پردازان توسعه، شاخص‌های مختلفی را برای محاسبه میزان رضایت از کسب نیازهای اولیه ارائه کرده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها شاخص فیزیکی کیفیت زندگی می‌باشد. این شاخص میانگین وزنی شاخص‌های باسوادی، مرگ و میر نوزادان و امید به زندگی می‌باشد (Slottje, 1991:648). به‌طور کلی می‌توان کیفیت زندگی را با استفاده از شاخص‌های ذهنی و عینی محاسبه نمود.

شاخص‌های ذهنی، منعکس‌کننده‌ی ارزیابی ذهنی افراد از زندگی می‌باشند. این ارزیابی با استفاده از اطلاعات افراد که وضعیت رفاهی خود را از طریق پرسش‌نامه‌های مختلف و یا سرشماری‌ها اظهار نموده‌اند، به دست می‌آید. چنین شاخص‌هایی، نشان‌دهنده‌ی شرایط کلی زندگی افراد و نحوه نگرش آن‌ها به این شرایط بوده و با جمع‌آوری و تحلیل آماری این شاخص‌ها می‌توان به ارزش‌های طبقات مختلف اجتماعی پی برد. محاسبات عینی کیفیت زندگی، بر پایه متغیرهای قابل لمس بنیان نهاده می‌شوند. این متغیرها به صورت معمول توسط نهادهای رسمی جمع‌آوری و منتشر می‌شود. حساب‌های اقتصادی، بهداشت، آموزش، آلودگی شهری و سایر اطلاعات کلی، نمونه‌هایی از این‌گونه اطلاعات هستند.

هدف روش عینی، بررسی وضعیت جامعه در حالت‌های کلی مانند اقتصاد کلان، وضعیت کلی جامعه و شاخص‌های مربوط به نفوس می‌باشد. طبق روش محاسبه عینی، کیفیت زندگی ممکن است به صورت رابطه متقابل میان چهار مشخصه اساسی فعالیت‌های انسان تعریف گردد. این چهار مشخصه شامل کیفیت جمعیت، رفاه مادی، کیفیت نظام اجتماعی و کیفیت اکوسیستم و محیط زیست است (CEMI, 1997: 131-152).

در نتیجه می‌توان گفت شاخص‌های عینی بر اساس فراوانی یا کمیت فیزیکی اندازه‌گیری و شاخص‌های ذهنی بر اساس پاسخ‌های روانی مانند رضایت شغلی، خوشحالی در میان دیگران و... مورد سنجش قرار می‌گیرند (خوارزمی، ۱۳۸۳: ۴). تشخیص علایق زندگی و چگونگی روابط بین آن‌ها - که می‌تواند برای پیش‌بینی احساس مردم به کیفیت زندگی‌شان به کار رود - می‌باید در چارچوب الگوی فکری صورت می‌گیرد (کرد زنگنه، ۱۳۸۱: ۲۰). شکل زیر نمودار سنجش کیفیت زندگی را همراه با ابعاد عمده‌ی آن نشان می‌دهد.

شکل ۱- نمودار سنجش کیفیت زندگی (مأخذ: Kemp et al., 2003:14)

ابعاد تشکیل دهنده کیفیت زندگی

لینچ^۱ مدلی شامل ۵ محور عمل کردی، سرزندگی، معنی دار بودن فرم و فضا، تناسب و سازگاری با الگوهای رفتاری، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی و عدالت را که بیش تر متناظر بر کیفیت محیط شهری است تا کیفیت زندگی افراد ساکن در شهر، به عنوان شاخص های اصلی کیفیت زندگی پیشنهاد کرده است (لینچ، ۱۳۸۱: ۱۵۲).

جدول زیر ابعادی را که در پژوهش های مختلف در زمینه کیفیت زندگی شهری، توسط پژوهشگران مختلف انتخاب شده است، نشان می دهد:

جدول ۱- ابعاد کیفیت زندگی شهری در پژوهش های مختلف

ابعاد به کار گرفته شده در پژوهش	منبع
۱- اقتصاد ۲- سیاست ۳- محیط زیست ۴- اجتماع ۵- آموزش	Liu (1976)
۱- آب و هوا ۲- مسکن ۳- محیط زیست و بهداشت ۴- جرم ۵- حمل و نقل ۶- آموزش ۷- هنر ۸- تفریح ۹- اقتصاد	Boyer and Savageau (1981)
۱- امید به زندگی ۲- نرخ بی سواد بزرگسالان ۳- متوسط قدرت خرید	Human Dev. Index (UNDP, 1994)
۱- درآمد ماهانه هر شخص ۲- توزیع درآمد ۳- مخارج خوراک ماهانه	Protassenko (1997)
۱- ایجاد خدمات، ۲- رفاه عمومی ۳- کیفیت زیست محله ای ۴- تأمین امنیت	Lee (2008)
۱- کیفیت دسترسی به خدمات ۲- کیفیت مسکن ۳- ارزش های محیط شهری ۴- امنیت اقتصادی ۵- کیفیت محیط اجتماعی ۶- ارزش های ترکیبی	براتی و یزدان پناه (۱۳۹۰)

مأخذ: (لطفی، ۱۳۸۸: ۷۰).

همان طور که در جدول بالا مشاهده می شود، اگر چه جنبه های مختلف کیفیت زندگی شهری در هر یک از پژوهش ها متفاوت می باشد و با دیگر پژوهش ها مشابه نیست، لیکن تشابهات زیادی در نوع ابعاد مورد بررسی در این پژوهش ها دیده می شود که ما در این پژوهش با استفاده از الگوهای لی (۲۰۰۸) و براتی و یزدان پناه (۱۳۹۰) به علت توجه قابل ملاحظه آن ها به اجتماعات محلی، ابعاد کیفیت زندگی را از چهار جنبه کالبدی-زیست محیطی (کیفیت محل سکونت)، بهداشت و سلامت، اجتماعی و فرهنگی (کیفیت امنیت) و بعد اقتصادی (کیفیت اشتغال و درآمد) مورد ارزیابی و تحلیل قرار داده ایم.

1- Lynch

بررسی نظری رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی

در ادامه بحث، نوشتار حاضر به بررسی آثار و آرای صاحب‌نظران مختلف در ارتباط با دو مفهوم سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی می‌پردازد.

امروزه تقریباً همگان هدف نهایی انواع توسعه را افزایش کیفیت زندگی می‌دانند. به‌عنوان مثال کافی است نگاهی به شاخص‌های توسعه اجتماعی از نگاه بانک جهانی ببینیم. بانک جهانی توسعه اجتماعی را در ابعاد زیر می‌بیند: ریشه کنی فقر، اشتغال، انسجام اجتماعی، برابری جنسیتی و دسترسی به آموزش و پرورش و بهداشت (ورد بانک، ۲۰۰۴). تمام این شاخص‌ها می‌توانند شاخص کیفیت زندگی هم باشند.

همان‌طور که گفته شد اساساً برخی مؤلفان، شاخص توسعه انسانی را همان شاخص کیفیت زندگی می‌دانند. بنابراین مفاهیم توسعه و کیفیت زندگی بسیار به هم نزدیک هستند.

حال باید دید چگونه مردم می‌توانند به [شاخص‌های] کیفیت زندگی دست یابند. اگر بگوییم دسترسی به کیفیت زندگی هزینه و لوازمی دارد، آن‌گاه استفاده از مفهوم‌سازی بورديو بسیار مفید خواهد بود. هزینه‌ها و لوازم را می‌توان در سرمایه خلاصه کرد. سرمایه، دارایی است که می‌توان از آن برای دستیابی به منابع مطلوب استفاده کرد و همچنین آن را سرمایه‌گذاری کرد تا خود را افزایش دهد. سرمایه‌های یک فرد در جامعه را می‌توان، با الهام از دیدگاه بورديو به چهار نوع تقسیم کرد: اول سرمایه مادی، که عبارت است از دارایی‌های ارزشمند مادی فرد، مثل پول و یا دیگر اموال. دوم، سرمایه فرهنگی که عبارت است از آن ارزش‌ها و هنجارها و توانایی‌های اجتماعی که فرد درونی کرده و می‌تواند به او در دستیابی به منابع کمیاب کمک کنند. سوم، سرمایه اجتماعی، که روابط اجتماعی مفید برای دسترسی به منابع کمیاب هستند و چهارم سرمایه انسانی که عبارت است از مهارت‌ها و دانشی که فرد اندوخته است.

هر کدام از انواع این سرمایه‌ها می‌توانند برای دستیابی به دیگر انواع آن‌ها هم‌دیگر را یاری کنند. هر کدام از شاخص‌های گوناگون کیفیت زندگی فردی را می‌توان با برخی از انواع این سرمایه‌ها تهیه کرد. در میان انواع سرمایه، سرمایه اجتماعی ویژگی‌های خاصی دارد. اول آن که تنها سرمایه‌ای است که رابطه‌ای است و در ضمن رابطه اجتماعی، به وجود می‌آید. دوم آن که مانند برخی دیگر از انواع سرمایه به‌طور کامل قابل انتقال نیست. ویژگی مهم‌تر آن که سرمایه اجتماعی فرد، رابطه‌ی روشنی با جایگاه او در شبکه‌های اجتماعی جامعه دارد. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی فرد در واقع ارزش جایگاه او در شبکه‌های اجتماعی گوناگون است (نوغانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۱). حال همین جایگاه فرد در شبکه‌های گوناگون اجتماعی است که میزان بهره‌ی او از کیفیت‌های مطلوب زندگی را مشخص می‌سازد. بنابراین می‌توان گفت که مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی و مفهوم کیفیت زندگی همبستگی

فراوانی دارند و سرمایه‌های اجتماعی بخشی از توانایی فرد برای بهره‌مندی از شاخص‌های کیفیت زندگی را فراهم می‌کند.

روش تحقیق

روش تحقیق در این مطالعه از نوع توصیفی-تحلیلی بوده که به روش پیمایشی اجرا شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل شهروندان ساکن در دو منطقه مسکونی گرگانپارس و کوی انقلاب می‌باشد که تعداد آن‌ها ۱۵۸۶۸ نفر برآورد گردیده است. تعداد حجم نمونه‌ی انتخاب شده با توجه به جمعیت ۳۴۳۹۷۷ هزار نفری شهر گرگان در سال ۱۳۹۰ و بر اساس فرمول کوکران ۳۸۴ نفر برآورد شده است که با حذف پرسش‌نامه‌های ناقص تعداد ۳۶۳ پرسش‌نامه مورد تحلیل قرار گرفت. از تعداد ۳۶۳ پرسش‌نامه گردآوری شده، ۱۸۳ پرسش‌نامه مربوط به کوی گرگانپارس و ۱۸۰ پرسش‌نامه مربوط به کوی انقلاب بوده است.

نمونه‌ها، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک در بلوک‌های منتخب، با عنایت به حجم جمعیت بلوک و لحاظ کردن فاصله‌ی طبقات ۳ واحد مسکونی و با شروع از نقطه‌ی جنوب شرقی بلوک، انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها از نوع پرسش‌نامه‌ای و محقق ساخته است که در سنجش مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی از دو بعد شناختی و ساختاری که بعد شناختی آن با چهار مؤلفه‌ی اعتماد اجتماعی، اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی و احساس امنیت اجتماعی و بعد ساختاری آن نیز با سه مؤلفه‌ی مشارکت غیررسمی، مشارکت رسمی و شبکه‌های روابط اجتماعی، مجموعاً در قالب ۲۶ سؤال استفاده شده است. همچنین برای سنجش کیفیت زندگی از چهار بعد، کیفیت مسکن، بهداشت و سلامت، امنیت و اشتغال و درآمد مجموعاً در قالب ۱۹ سؤال استفاده شده است. هر یک از مؤلفه‌های ذکر شده نیز از ترکیب یک سری گویه‌هایی به‌دست آمده‌اند که در اندازه‌گیری آن‌ها از «طیف ۵ قسمتی لیکرت» در سطح سنجش رتبه‌ای استفاده شده است.

اعتبار ابزار سنجش با استفاده از اعتبار محتوایی از نوع صوری و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (سرمایه‌ی اجتماعی برابر ۰/۷۵ و کیفیت زندگی ۰/۷۱) مورد تأیید قرار گرفته است. داده‌های جمع‌آوری شده از پرسش‌نامه، با استفاده از نرم‌افزار Spss و روش‌های آماری آن از قبیل تحلیل همبستگی پیرسون، تحلیل رگرسیون گام به گام، ضریب همبستگی اسپیرمن، آزمون‌های F و T مستقل، تحلیل میانگین‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در پایان برای تهیه نقشه‌های مورد نیاز از نرم‌افزار GIS استفاده شده است.

شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق

در این مقاله که بر اساس مطالعه‌ای گسترده بر روی منابع معتبر و به روز مرتبط با موضوع سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی تهیه شده است، به منظور بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در نواحی شهری از ابعاد و شاخص‌های ذکر شده در جدول ۲ استفاده شده است.

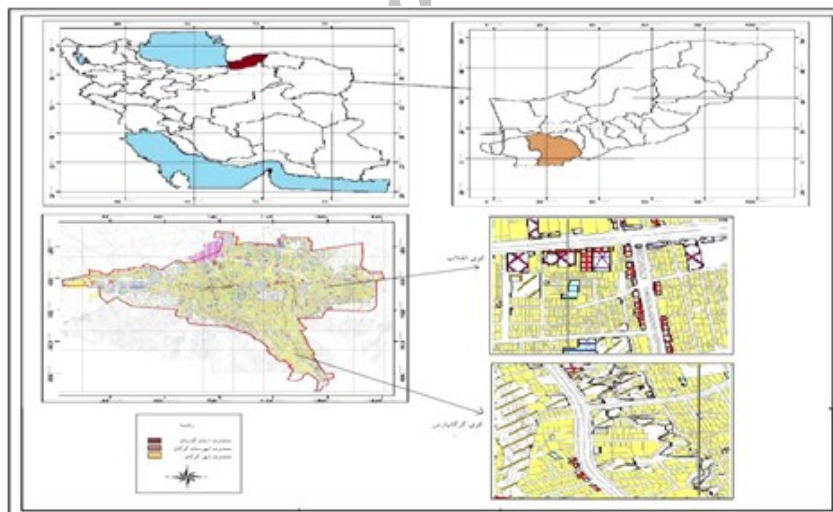
جدول ۲- شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق

مفهوم	شاخص‌ها	زیرشاخص‌ها
سرمایه اجتماعی	شناختی	اعتماد اجتماعی (اعتماد به اکثریت مردم و صداقت مردم)
		اعتماد بین شخصی (اعتماد به اعضای خانواده، اعتماد به خویشاوندان، اعتماد به همسایگان، اعتماد به دوستان، اعتماد به هم محله‌ای‌ها، اعتماد به هم شهری‌ها)
		اعتماد نهادی (اعتماد به رانندگان تاکسی و اتوبوس، اعتماد به بازاریان، اعتماد به پزشکان، اعتماد به نمایندگان مجلس، اعتماد به شورای شهر)
	ساختاری	احساس امنیت اجتماعی (احساس امنیت در محله، احساس امنیت در شهر)
		مشارکت غیر رسمی (مشارکت با هیات‌های مذهبی، مشارکت با انجمن‌های خیریه‌ای، مشارکت با صندوق‌های قرض‌الحسنه خانوادگی یا دوستان)
		مشارکت رسمی (مشارکت با گروه‌های ادبی و هنری، مشارکت با گروه‌ها و احزاب سیاسی، مشارکت با انجمن‌های علمی)
		شبکه روابط اجتماعی (احساس نزدیکی به بستگان و فامیل، به دوستان، نزدیکی به همکاران، انجمن‌ها و تشکل‌ها، به همسایگان و احساس نزدیکی به هم محله‌ای‌ها)
کیفیت زندگی	کالبدی - زیست محیطی کیفیت محل سکونت (رضایت از تسهیلات داخل خانه، تعمیرات محل سکونت، اندازه‌ی محل سکونت، سر و صدای همسایه‌ها، موقعیت، دید و منظر سکونت)	
	سلامت و بهداشت (رضایت از خدمات و مراکز بهداشتی-درمانی، وضعیت بیمه‌های درمانی، امکانات و خدمات بهداشتی-درمانی برای سالم‌خوردگان)	
	اجتماعی و فرهنگی امنیت (احساس کنترل توسط دیگران، رضایت از امنیت عمومی شهر، امنیت زنان و کودکان در اماکن عمومی و رضایت از دسترسی به نیروهای انتظامی)	
	اقتصادی اشتغال و درآمد (رضایت از میزان درآمد، امید به آینده شغلی و پیشرفت تحصیلی، امنیت شغلی (بیمه شغلی و بازنشستگی)، توانایی پس انداز)	

مأخذ (نگارندگان)

محدوده و قلمرو پژوهش

شهرستان گرگان مرکز استان گلستان می‌باشد و در طول جغرافیایی ۵۴/۲۶ و عرض جغرافیایی ۵۰/۳۶ واقع شده است. ارتفاع شهر از سطح دریا ۱۶۰ متر است. از نظر طبیعی این شهرستان از دو منطقه کوهپایه‌ای و جلگه‌ای تشکیل شده که کوهپایه در قسمت جنوبی دشت گرگان است و مهم‌ترین قلل آن شاه کوه و شاهوار می‌باشد و قسمت جلگه‌ای در شمال و دنباله دشت گرگان است و مهم‌ترین رودهای این منطقه که به دریای خزر می‌ریزند رودهای گرگان، قره‌سو، کفش‌گیری و زیارت هستند. قابل ذکر است که شهر گرگان به دو منطقه و شش ناحیه و حدود ۱۰۰ محله تقسیم می‌گردد. مرز محلات همپوشانی پیچیده‌ای دارد که تفکیک آن‌ها از یکدیگر با دشواری‌های خاصی همراه است. لکن برای تشخیص تأثیر وضعیت اقتصادی ساکنان بر سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی آنان دو محله کاملاً متفاوت که هر کدام نماینده‌ی یک قشر عظیم از افراد جامعه می‌باشند، انتخاب شدند. محله گرگانپارس به‌عنوان نماینده‌ی مردم مرفه و گروه اغنیا و محله کوی انقلاب به‌عنوان نماینده مردم تهی‌دست و گروه کم درآمد جامعه معین شدند. قیمت مسکن و زمین در این دو محله، گویای تفاوت فاحش در سطح اقتصادی - اجتماعی ساکنان آن می‌باشد. در نقشه ذیل موقعیت جغرافیایی دو محله منتخب در شهر گرگان نسبت به استان گلستان و کشور ایران مشخص شده است.

شکل ۲- نقشه موقعیت جغرافیایی نواحی مورد مطالعه در کشور و استان گلستان و شهر گرگان
 مأخذ (نگارندگان)

بحث اصلی

توصیف داده‌ها

در تجزیه و تحلیل داده‌های مستخرج شده از پرسش‌نامه که در بردارنده دو بخش توصیفی و تحلیلی است. در ابتدا در بخش توصیفی با استفاده از آمار توصیفی به ارائه‌ی نتایج حاصل از یافته‌های پرسش‌نامه و نیز اطلاعات اخذ شده از سازمان‌های ذیربط به صورت جداول و نمودارها پرداخته شده است و در مرحله‌ی بعد با بهره‌گیری از روش‌های آمار استنباطی به تحلیل و آزمون فرضیات و چگونگی روابط بین متغیرهای تحقیق پرداخته شده و در نهایت به ارائه‌ی جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از یافته‌های تحقیق اقدام گردیده است.

در این بررسی ابتدا به تحلیل و توصیف سرمایه‌ی اجتماعی، ابعاد و مؤلفه‌های آن و سپس به کیفیت زندگی و ابعاد آن پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی

بر طبق اطلاعات مندرج در جدول ۲ مجموعاً در دو ناحیه (کوی گرگانپارس و کوی انقلاب) مورد مطالعه سرمایه‌ی اجتماعی شناختی با میانگین ۲/۷۷ از سرمایه اجتماعی ساختاری با میانگین ۲/۴۳ از سطح بالاتری برخوردار بوده است. نتایج به دست آمده نیز گویای این واقعیت است که در هر دو ناحیه سرمایه‌ی اجتماعی شناختی به ترتیب با ارزش میانگین‌های (گرگانپارس، ۲/۷۸) و (انقلاب، ۲/۷۵) نسبت به سرمایه اجتماعی ساختاری با ارزش میانگین‌های به ترتیب ۲/۴۴ و ۲/۴۳ در سطح بالاتری بوده است. در تحلیل سرمایه اجتماعی شناختی از چهار مؤلفه اعتماد اجتماعی، اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی و احساس امنیت اجتماعی استفاده شده است.

بر اساس نتایج به دست آمده از هر دو ناحیه اعتماد بین شخصی با میانگین ۳/۲۴ بالاترین میزان را به خود اختصاص داده و اعتماد نهادی با میانگین ۲/۲۸ پایین‌ترین میزان را داراست. به نظر می‌رسد که افراد جامعه در روابط بین شخصی خود با دیگران اعتماد بیشتری دارند در حالی که به نهادها و گروه‌های اجتماعی و در مجموع به نهادهای مدنی اعتماد کم‌تری دارند. این نتیجه بیان‌گر تمایل مردم به خاص‌گرایی و عدم تحقق عام‌گرایی در روابط اجتماعی می‌باشد.

در بین ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری (مشارکت غیر رسمی، مشارکت رسمی و شبکه‌ی روابط اجتماعی) نیز شبکه روابط اجتماعی با میانگین ۳/۱۸ بالاترین میزان و مشارکت رسمی با میانگین ۱/۹۲ پایین‌ترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند. اما بر اساس نتایج به دست آمده در تعیین وضعیت دو ناحیه از بین مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی شناختی در هر دو ناحیه نیز اعتماد بین شخصی با امتیاز میانگین‌های کوی گرگانپارس، ۳/۲۷ و کوی انقلاب، ۳/۲۲ بالاترین میزان را به خود اختصاص داده

است و اعتماد نهادی نیز با امتیاز میانگین‌های کوی گرگانپارس، ۲/۲۶ و کوی انقلاب، ۲/۳۰ پایین‌ترین میزان را دارا بوده است.

از سوی دیگر نیز از بین مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری در دو ناحیه مورد مطالعه شبکه‌ی روابط اجتماعی با امتیاز میانگین‌های (کوی گرگانپارس، ۳/۲۳) و (کوی انقلاب، ۳/۱۲) بالاترین میزان را به خود اختصاص داده است و مشارکت رسمی نیز با امتیاز میانگین‌های (کوی گرگانپارس، ۱/۹۷) و (کوی انقلاب، ۱/۸۷۰) پایین‌ترین میزان را داشته است.

در نهایت باید گفت که کوی گرگان پارس از نظر سرمایه اجتماعی شناختی و ساختاری در سطح بالاتری از کوی انقلاب قرار گرفته است. تفاوت‌های ناچیز در بین دو منطقه‌ی شمال و جنوب اجتماعی شهر گرگان از لحاظ بهره‌مندی از ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی حاکی از این است که در مجموع ساختار شهر گرگان از الگوی واحدی پیروی می‌کند به طوری که سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری در هر دو منطقه‌ی شمال و جنوب کمتر از سرمایه‌ی اجتماعی شناختی است. همچنین بالاترین میانگین‌ها و پائین‌ترین میانگین‌ها در هر دو منطقه شبیه یکدیگر بوده و از الگوی واحدی پیروی می‌نمایند. در کل باید اذعان نمود که به علت عدم رشد نهادهای مدنی، مشارکت رسمی در پائین‌ترین حد قرار گرفته در حالی که به دلیل سلطه‌ی روابط اجتماعی، شبکه‌ی روابط جمعی در بالاترین حد خود قرار دارد.

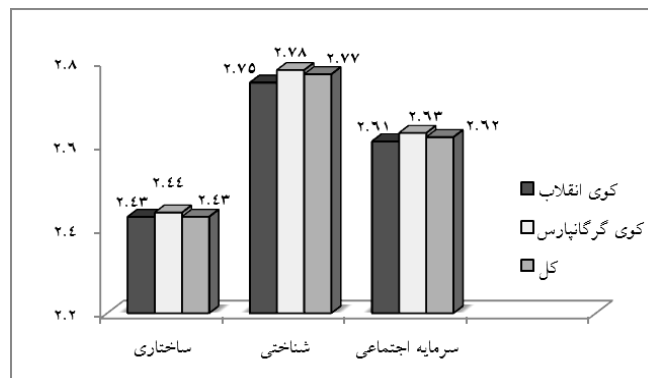
در نهایت با توجه به نمودار زیر (شکل ۳) ملاحظه می‌گردد که در یک جمع‌بندی کلی سطح سرمایه‌ی اجتماعی در هر دو ناحیه برابر ۲/۶۲ است که با توجه به سطح میانه (۲/۵۹) در سطح متوسط قرار دارد. این در حالی است که سرمایه‌ی اجتماعی کوی گرگانپارس ۲/۶۳ و کوی انقلاب برابر ۲/۶۱ به دست آمده است اما در مقایسه سرمایه‌ی اجتماعی شناختی و ساختاری نیز باید گفت که تفاوت‌های این دو به شکل چشم‌گیرتری بوده است؛ بدین صورت که سرمایه‌ی اجتماعی شناختی کل با میانگین ۲/۷۷ نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری کل با میانگین ۲/۴۳ در سطح بالاتری قرار گرفته است. در سطح نواحی نیز نشان می‌دهد که سرمایه‌ی اجتماعی شناختی به‌ترتیب با میانگین‌های (گرگانپارس، ۲/۷۸) و (کوی انقلاب، ۲/۷۵) در سطح بالاتری نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری (کوی گرگانپارس، ۲/۴۴) و (کوی انقلاب، ۲/۴۲) قرار گرفته است.

جدول ۳- گویه‌های توصیفی سرمایه اجتماعی

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	گویه‌ها	گرگان پارس	انقلاب	کل
سرمایه اجتماعی	شناختی	اعتماد اجتماعی	اعتماد به اکثریت مردم	۲/۳۹	۲/۴۷	۲/۴۳
			صدافت مردم	۰/۰۵۴	۰/۰۴۵	۰/۰۳۵
		اعتماد بین شخصی	اعتماد به اعضای خانواده	۲/۵	۲/۵	۲/۵
			اعتماد به خویشاوندان	۳/۲۷	۳/۲۲	۳/۲۴
			اعتماد به همسایگان	۰/۰۴۶	۰/۰۴۹	۰/۰۳۳
	اعتماد به دوستان		۳/۳۳	۳/۳۳	۳/۳۳	
	اعتماد نهادی	اعتماد به رانندگان تاکسی و اتوبوس	۲/۲۶	۲/۳۰	۲/۲۸	
		اعتماد به بازاریان	۰/۰۵۴	۰/۰۵۰	۰/۰۳۷	
		اعتماد به پزشکان	۲/۲۰	۲/۲۰	۲/۲۰	
		اعتماد به نمایندگان مجلس				
امنیت اجتماعی	احساس امنیت در محله	۳/۲۰	۳/۰۱	۳/۱۱		
	احساس امنیت در شهر	۰/۰۵۹	۰/۰۵۳	۰/۰۴۰		
سرمایه اجتماعی	مشارکت غیر رسمی	مشارکت با هیئت‌های مذهبی	۲/۱۱	۲/۳۰	۲/۲۰	
		مشارکت با انجمن‌های خیریه‌ای	۰/۰۶۲	۰/۰۵۶	۰/۰۴۲	
	مشارکت رسمی	مشارکت با صندوق‌های قرض‌الحسنه خانوادگی یا دوستان	۱/۹۷	۱/۸۷	۱/۹۲	
		مشارکت با گروه‌های ادبی و هنری	۰/۰۵۷	۰/۰۵۹	۰/۰۴۱	
		مشارکت با گروه‌ها و احزاب سیاسی	۲	۲	۲	
		مشارکت با انجمن‌های علمی				
	شبکه روابط اجتماعی	احساس نزدیکی به بستگان و فامیل	۳/۲۳	۳/۱۲	۳/۱۸	
		احساس نزدیکی به دوستان	۰/۰۴۲	۰/۰۴۸	۰/۰۳۲	
		نزدیکی به همکاران، انجمن‌ها و تشکل‌ها	۳/۲۰	۳/۲۰	۳/۲۰	
		احساس نزدیکی به همسایگان				
		احساس نزدیکی به هم محله‌ای‌ها				

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شکل ۳- سطح شاخص‌های سرمایه اجتماعی در مناطق مورد مطالعه شهر گرگان
مأخذ: یافته‌های تحقیق

کیفیت زندگی

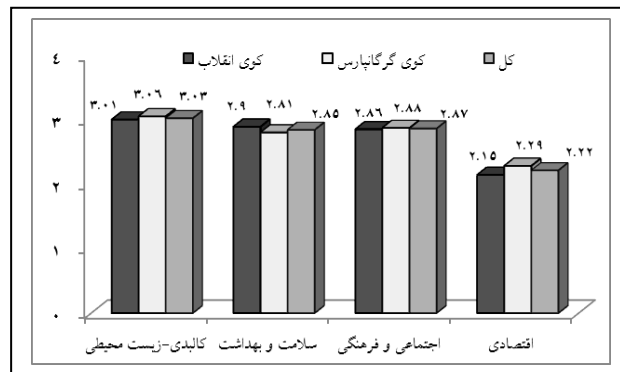
در این قسمت یافته‌های به دست آمده در زمینه کیفیت زندگی بررسی و تحلیل می‌شود. در این بررسی برای سنجش وضعیت کیفیت زندگی نواحی مورد مطالعه از چهار بعد: کالبدی - زیست‌محیطی (کیفیت محل سکونت)، بهداشت و سلامت، اجتماعی و فرهنگی (کیفیت امنیت) و بعد اقتصادی (کیفیت اشتغال و درآمد) استفاده شده است. اطلاعات مندرج در جدول ۴ نشان می‌دهد که از بین ابعاد کیفیت زندگی در دو ناحیه مورد مطالعه، کیفیت محل سکونت با امتیاز میانگین ۳/۰۳ نسبت به سایر ابعاد آن در سطح نسبتاً بالاتری قرار دارد. این در حالی است که کیفیت اشتغال و درآمد با امتیاز میانگین ۲/۲۲ در سطح پایین‌تری نسبت به سایر ابعاد قرار گرفته است. در تشریح وضعیت کیفیت زندگی بین نواحی نیز باید بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۴ اذعان داشت که در ناحیه کوی گرگانپارس بعد کیفیت محل سکونت با ارزش میانگین ۳/۰۶ در سطح بالاتری نسبت به سایر ابعاد کیفیت زندگی و کیفیت اشتغال و درآمد نیز با میانگین ۲/۲۹ در پایین‌ترین سطح واقع شده است. نکته‌ی جالب این که در کوی انقلاب نیز همین ابعاد به ترتیب با امتیاز میانگین‌های ۳/۰۱ و ۲/۱۵ بالاترین و پایین‌ترین سطح را به خود اختصاص داده‌اند.

در نهایت نتایج توصیف آماری مربوط به کیفیت زندگی نشان می‌دهد که ساکنان هر دو ناحیه، بیشترین میزان رضایت خود را از شاخص کالبدی - زیست‌محیطی (کیفیت محل سکونت) با ارزش میانگین ۳/۰۱ (از بین شاخص‌های مورد سنجش برای تحلیل کیفیت زندگی) و کمترین میزان رضایت خود را از شاخص اقتصادی (اشتغال و درآمد) با ارزش میانگین ۲/۱۵ ابراز داشته‌اند. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند که کیفیت زندگی کل در کوی گرگانپارس با میانگین ۲/۷۶ نسبت به کوی انقلاب با میانگین ۲/۷۳ در سطح مطلوب‌تری قرار گرفته است. نمودار ذیل (شکل ۴) سطح شاخص‌های کیفیت زندگی را در هر دو ناحیه نشان می‌دهد.

جدول ۴- گویه‌های توصیفی کیفیت زندگی

مفهوم	ابعاد	گویه‌ها (سؤالات)	گرگانپارس	انقلاب	کل	
کیفیت زندگی	(کالبدی- زیست‌محیطی) کیفیت محل سکونت	رضایت از تسهیلات داخل خانه	میانگین انحراف معیار میانه	۳/۰۱ ۰/۴۲۴ ۳	۳/۰۳ ۰/۳۲۷ ۳	
		رضایت از تعمیرات محل سکونت				
		رضایت از اندازه محل سکونت				
		رضایت از نور و روشنایی محل سکونت				
		رضایت از سر و صدای همسایه‌ها				
		رضایت از موقعیت، دید و منظر سکونت				
	کیفیت سلامت و بهداشت	رضایت از خدمات و مراکز بهداشتی - درمانی	میانگین انحراف معیار میانه	۲/۸۱ ۰/۵۱۰ ۲/۷۵	۲/۹۰ ۰/۳۱۴ ۲/۷۵	۲/۸۵ ۰/۳۰۱ ۲/۷۵
		رضایت از وضعیت بیمه های درمانی				
		رضایت از امکانات و خدمات بهداشتی- درمانی برای سالخوردگان				
		رضایت کلی از وضعیت سلامت و بهداشت				
	(اجتماعی و فرهنگی) کیفیت امنیت	احساس کنترل توسط دیگران	میانگین انحراف معیار میانه	۲/۸۸ ۰/۵۱۰ ۳	۲/۸۶ ۰/۴۱۹ ۳	۲/۸۷ ۰/۰۳۳ ۳
		رضایت از امنیت عمومی شهر				
		رضایت از امنیت زنان و کودکان در اماکن عمومی				
	(اقتصادی) کیفیت اشتغال و درآمد	رضایت از میزان درآمد	میانگین انحراف معیار میانه	۲/۲۹ ۰/۵۷۴ ۲/۲۰	۲/۱۵ ۰/۴۳۸ ۲/۲۰	۲/۲۲ ۰/۰۳۶ ۲/۲۰
		امید به آینده شغلی و پیشرفت تحصیلی				
		امنیت شغلی (بیمه شغلی و بازنشستگی)				
توانایی پس انداز						
رضایت کلی از اشتغال و درآمد						

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شکل ۴- سطح شاخص‌های کیفیت زندگی در سطح دو ناحیه
مأخذ: یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحلیلی تحقیق

ارتباط سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در دو ناحیه گرگانپارس و انقلاب: در این بخش برای به دست آوردن ارتباط بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در دو ناحیه کوی گرگانپارس و کوی انقلاب شهر گرگان از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. اطلاعات مندرج در جدول ۵ نشان می‌دهد بین کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی به میزان $0/394$ با سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه مثبت وجود دارد. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی هر دو ناحیه در سطح ۹۹ درصد با کیفیت زندگی ارتباط معناداری را داشته‌اند و تنها سرمایه اجتماعی شناختی در کوی انقلاب با ضریب $0/012$ با کیفیت زندگی رابطه معناداری نداشته است.

فزونی شدت رابطه بین سرمایه اجتماعی شناختی با کیفیت زندگی در منطقه گرگانپارس نسبت به کوی انقلاب گویای این واقعیت است که اعتماد و انواع آن در منطقه گرگانپارس بیش‌تر از کوی انقلاب است در حالی که فزونی شدت رابطه بین سرمایه اجتماعی ساختاری با کیفیت زندگی در کوی انقلاب نسبت به گرگانپارس حاکی از این است که در منطقه کوی انقلاب شبکه روابط اجتماعی و مشارکت غیر رسمی بیشتر از منطقه گرگانپارس است. این تفاوت با توجه به تفاوت‌های ساختاری در دو منطقه قابل توجیه می‌باشد.

در ادامه برای به دست آوردن رابطه ابعاد سرمایه اجتماعی و همچنین متغیرهای زمینه‌ای (تحصیلات، سن، درآمد) با کیفیت زندگی از مدل تحلیل رگرسیون چند گانه به روش گام به گام استفاده شده است.

جدول ۵- ارتباط سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون

محل	متغیر مستقل	متغیر وابسته	تعداد نمونه	ضریب پیرسون	ضریب معنی داری Sig
گرگان پارس	سرمایه اجتماعی کل	کیفیت زندگی	۱۸۳	۰/۴۵۲	۰,۰۰۰**
	سرمایه اجتماعی شناختی	کیفیت زندگی	۱۸۳	۰/۴۶۲	۰,۰۰۰**
	سرمایه اجتماعی ساختاری	کیفیت زندگی	۱۸۳	۰/۲۷۳	۰,۰۰۰**
انقلاب	سرمایه اجتماعی کل	کیفیت زندگی	۱۸۰	۰/۲۳۷	۰,۰۰۱**
	سرمایه اجتماعی شناختی	کیفیت زندگی	۱۸۰	-۰/۰۱۲	۰,۸۷۷ NS
	سرمایه اجتماعی ساختاری	کیفیت زندگی	۱۸۰	۰/۳۴۴	۰,۰۰۰**
کل	سرمایه اجتماعی کل	کیفیت زندگی	۳۶۳	۰/۳۹۴	۰,۰۰۰**
	سرمایه اجتماعی شناختی	کیفیت زندگی	۳۶۳	۰/۳۳۷	۰,۰۰۰**
	سرمایه اجتماعی ساختاری	کیفیت زندگی	۳۶۳	۰/۲۹۲	۰,۰۰۰**
مأخذ: یافته های تحقیق ۹۲			NS: عدم معنی داری		** : معناداری ۱٪

مدل تحلیل رگرسیونی رابطه ابعاد سرمایه اجتماعی و متغیرهای زمینه‌ای با کیفیت زندگی

با بهره‌گیری از نرم‌افزار Spss و استفاده از مدل رگرسیونی چندگانه گام به گام (موسوی، ۱۳۸۵: ۱۳) با بررسی عوامل زمینه‌ای و ابعاد تأثیرگذار سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی محلات شهری گرگان پرداخته شده است. یافته‌های مندرج در جدول ۶ نشان می‌دهد که از بین ابعاد هفت‌گانه (اعتماد اجتماعی، اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی، احساس امنیت اجتماعی، مشارکت غیر رسمی، مشارکت رسمی، شبکه روابط اجتماعی) و متغیرهای زمینه‌ای (تحصیلات، سن، درآمد) وارد شده در مدل، تنها سه متغیر مشارکت غیر رسمی، اعتماد نهادی و درآمد رابطه معناداری با کیفیت زندگی داشته‌اند.

جدول ۶- تحلیل رگرسیونی رابطه ابعاد سرمایه اجتماعی و متغیرهای زمینه‌ای با کیفیت زندگی

مقدار معناداری Sig	ضرایب رگرسیونی		مقدار F	R ² تعدیل شده	R ²	R	متغیر	مراحل
	Beta							
۰/۰۰۰**	۰/۲۷۵		۲۹/۵۹۳	۰/۰۷۳	۰/۰۷۶	۰/۲۷۵	مشارکت غیررسمی	گام اول
۰/۰۰۲**	۰/۲۴۶		۲۰/۲۳۷	۰/۰۹۶	۰/۱۰۱	۰/۳۱۸	مشارکت غیررسمی درآمد	گام دوم
	۰/۱۶۲							
۰/۰۰۵**	۰/۲۰۱		۱۶/۳۶۷	۰/۱۱۳	۰/۱۲۰	۰/۳۴۷	مشارکت غیررسمی درآمد اعتماد نهادی	گام سوم
	۰/۱۵۳							
	۰/۱۴۷							
** معناداری ۱٪			مأخذ: یافته های تحقیق ۹۲					

در تحلیل جدول ۶ باید این چنین بیان کرد که در مرحله‌ی اول، مشارکت غیر رسمی وارد معادله شده است که میزان ضریب همبستگی آن (R) با متغیر وابسته ۰/۳۷۵ به دست آمده است. در این مرحله میزان ضریب تعیین برابر با $R^2 = ۰/۰۷۶$ و ضریب تعیین تعدیل شده برابر $R^2 Ad = ۰/۰۷۳$ به دست آمده است که بر اساس این ضریب ۷/۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی رضایت از کیفیت زندگی را تبیین کرده است.

در مرحله بعد درآمد به معادله وارد شده است که با وارد شدن این متغیر به معادله ضریب همبستگی چندگانه به $R = ۰/۳۱۸$ و ضریب تعیین به $R^2 = ۰/۱۰۱$ و ضریب تعیین تعدیل شده به $R^2 Ad = ۰/۰۹۶$ ارتقاء و قدرت تبیین را به ۹/۶ درصد تغییرات متغیر وابسته بهبود داده است. در گام سوم متغیر اعتماد نهادی وارد معادله شده است که R^2 تعدیل شده را به ۰/۱۲۰ رسانده است که بر اساس آن قدرت تبیین نیز به ۰/۱۱۳ افزایش یافته است. لذا بر طبق نتایج، ملاحظه می‌شود که سرمایه‌ی اجتماعی و متغیرهای زمینه‌ای به کمک سه مؤلفه خود ۱۱/۳ درصد از واریانس کیفیت زندگی را تبیین می‌نمایند.

میزان F نیز بر طبق آمارهای به دست آمده از معادله رگرسیونی در سطح ۰/۹۹ معنی‌دار شده است که این حاکی از معتبر بودن رگرسیون می‌باشد. همچنین نتایج نشان می‌دهند که سه متغیر مشارکت غیر رسمی، اعتماد نهادی و درآمد وارد شده در معادله تا سطح ۹۹ درصد معنی‌دار می‌باشند. اما قضاوت در مورد سهم و نقش هر یک از متغیرهای وارد شده در معادله در تبیین متغیر وابسته بیش‌تر از طریق مقادیر بتا (Beta) صورت می‌گیرد، بر طبق آن در جدول ۶ روشن است که یک واحد تغییر در ابعاد مشارکت غیر رسمی، اعتماد نهادی و درآمد به ترتیب به اندازه ۰/۲۰۱، ۰/۱۵۳ و ۰/۱۴۷ واحد تغییر در سطح کیفیت زندگی محلات شهری مورد مطالعه ایجاد خواهد شد.

بررسی اثر متغیرهای زمینه‌ای در رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی با کیفیت زندگی

با استفاده از تکنیک کنترل متغیرها، اثر متغیرهای زمینه‌ای (ناحیه، جنسیت، سن و تحصیلات) بر رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی با کیفیت زندگی سنجیده شده است. برای سنجش تأثیرات از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج مندرج در جدول ۷ گویای این واقعیت است که از بین متغیرهای سنجیده شده، تنها متغیر سطح تحصیلات (کارشناسی) با امتیاز آزمون ۰/۰۸۸ عدم معناداری را نشان می‌دهد و بقیه متغیرها تا سطح اطمینان سطح ۹۹ درصد معناداری داشته‌اند.

بر طبق نتایج به دست آمده باید اذعان داشت که متغیرهای نوع ناحیه، جنسیت، سن، سطح تحصیلات بجز سطح تحصیلی کارشناسی علاوه بر این که به‌طور کلی تا سطح ۹۹ درصد رابطه‌ی معناداری با سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی داشته‌اند، در تقسیم‌بندی به زیر مجموعه‌ها نیز همچنان این معناداری

را به طور نسبی حفظ کرده‌اند که بر این اساس باید گفت که بین مناطق کوی گرگانپارس و انقلاب، رده‌های سنی، نوع جنسیت و سطح تحصیلات در تأثیرگذاری جداگانه بر این رابطه تفاوت چندانی ملاحظه نمی‌شود.

جدول ۷- کنترل رابطه متغیرهای زمینه‌ای با کیفیت زندگی در دو ناحیه با استفاده از آزمون ضریب همبستگی

پیرسون

مقدار معناداری Sig	مقدار آزمون	نام آزمون	گزینه‌ها	متغیر کنترلی	متغیر وابسته	متغیر مستقل
***/۰۰۰	۰/۴۵۲	همبستگی پیرسون	گرگانپارس	نواحی (منطقه)	کیفیت زندگی	سرمایه اجتماعی
***/۰۰۱	۰/۲۳۷	همبستگی پیرسون	انقلاب			
***/۰۰۰	۰/۳۹۴	همبستگی پیرسون	کل			
***/۰۰۰	۰/۲۷۴	همبستگی پیرسون	مرد	جنسیت	کیفیت زندگی	سرمایه اجتماعی
***/۰۰۰	۰/۵۳۸	همبستگی پیرسون	زن			
***/۰۰۰	۰/۳۹۴	همبستگی پیرسون	کل			
***/۰۰۰	۰/۵۳۸	همبستگی پیرسون	کمتر از ۲۰	سن	کیفیت زندگی	سرمایه اجتماعی
***/۰۰۰	۰/۲۷۲	همبستگی پیرسون	۲۱ تا ۳۰			
***/۰۰۰	۰/۶۳۴	همبستگی پیرسون	۳۱ تا ۴۰			
۰/۰۷۱	۰/۲۸۱	همبستگی پیرسون	۴۱ تا ۵۰			
***/۰۰۰	۰/۶۱۱	همبستگی پیرسون	بالاتر از ۵۰			
***/۰۰۰	۰/۳۹۴	همبستگی پیرسون	کل			
***/۰۰۰	۰/۷۱۶	همبستگی پیرسون	زیر دیپلم	تحصیلات	کیفیت زندگی	سرمایه اجتماعی
***/۰۰۱	۰/۳۳۶	همبستگی پیرسون	دیپلم			
***/۰۰۸	۰/۳۵۸	همبستگی پیرسون	فوق دیپلم			
۰/۳۸۶NS	۰/۰۸۸	همبستگی پیرسون	کارشناسی			
***/۰۰۴	۰/۴۸۳	همبستگی پیرسون	کارشناسی ارشد و بالاتر			
***/۰۰۰	۰/۳۹۴	همبستگی پیرسون	کل			

** معناداری ۱٪

NS عدم معناداری

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۹۲

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

سرمایه اجتماعی، با نگرش سرمایه‌ی محور و کمی به روابط و زنجیره‌های ارتباطی افراد درون جامعه، این ارتباطات را به صورت یک دارایی برای افراد در آورده و مورد تحلیل قرار می‌دهد. در پژوهش‌های مختلف تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر مفاهیمی چون سلامت روان، سلامت جسمانی، رضایت شغلی و بسیاری دیگر از جنبه‌های زندگی بشر به اثبات رسیده است. در حوزه مسائل شهری نیز بررسی تأثیر مثبت این مفهوم بر کیفیت زندگی شهری می‌تواند زمینه‌ساز ورود این مفهوم به حوزه برنامه‌ریزی شهری و در نتیجه کاربردی شدن توجه به مسائل اجتماعی در طرح‌های شهری شود؛ بدین منظور در این پژوهش سطح سرمایه اجتماعی و رابطه آن با کیفیت زندگی در دو ناحیه گرگانپارس و کوی انقلاب، شهر گرگان بررسی شده است.

سرمایه اجتماعی در دو بعد شناختی و ساختاری مورد تحلیل قرار گرفته است. برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی شناختی از مؤلفه‌های مشارکت غیر رسمی، مشارکت رسمی و شبکه روابط اجتماعی و سرمایه اجتماعی ساختاری نیز از مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی، اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی و احساس امنیت اجتماعی استفاده شده است. کیفیت زندگی نیز با چهار شاخص کالبدی-زیست محیطی (کیفیت محل سکونت)، بهداشت و سلامت، اجتماعی و فرهنگی (کیفیت امنیت) و اقتصادی (کیفیت اشتغال و درآمد) سنجیده شده است. به طور کلی یافته‌های پژوهش نشان داد که سرمایه اجتماعی کوی گرگان پارس با امتیاز میانگین ۲/۶۳ نسبت به کوی انقلاب با امتیاز میانگین ۲/۶۱ در سطح نسبتاً مطلوب‌تری قرار داشته است. همچنین از نظر کیفیت زندگی نیز کوی گرگانپارس با امتیاز میانگین ۲/۷۶ نسبت به کوی انقلاب با امتیاز میانگین ۲/۷۳ در سطح نسبتاً بالاتری قرار داشته است. یافته‌ها نشان می‌دهند که سرمایه‌ی اجتماعی شناختی و ساختاری کوی گرگانپارس به ترتیب با میانگین‌های ۲/۷۸ و ۲/۴۴ نسبت به کوی انقلاب به ترتیب با میانگین‌های ۲/۷۵ و ۲/۴۲ در سطح بالاتری قرار داشته است که این خود نیز نشان می‌دهد که سرمایه‌ی اجتماعی شناختی کل با میانگین ۲/۷۷ نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری کل با میانگین ۲/۴۳ در سطح بالاتری قرار دارد.

از بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی شناختی در هر دو ناحیه نیز اعتماد بین شخصی با امتیاز میانگین‌های (کوی گرگانپارس، ۳/۲۷) و (کوی انقلاب، ۳/۲۲) بالاترین میزان را به خود اختصاص داده است و اعتماد نهادی نیز با امتیاز میانگین‌های (کوی گرگانپارس، ۲/۲۶) و (کوی انقلاب، ۲/۳۰) پایین‌ترین میزان را دارا بوده است. از سوی دیگر نیز از بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ساختاری در دو ناحیه مورد مطالعه شبکه روابط اجتماعی با امتیاز میانگین‌های (کوی گرگانپارس، ۳/۲۳) و (کوی

انقلاب، ۳/۱۲) بالاترین میزان را به خود اختصاص داده است و مشارکت رسمی نیز با امتیاز میانگین‌های (کوی گرگانپارس، ۱/۹۷) و (کوی انقلاب، ۱/۸۷) پایین‌ترین میزان را دارا بوده است. در نهایت باید گفت که کوی گرگانپارس از نظر سرمایه اجتماعی شناختی و ساختاری در سطح بالاتری از کوی انقلاب قرار گرفته است. از بین ابعاد کیفیت زندگی در دو ناحیه نیز کیفیت محل سکونت با امتیاز میانگین ۳/۰۳ نسبت به سایر ابعاد آن در سطح نسبتاً بالاتری قرار داشته است این در حالی است که کیفیت اشتغال و درآمد با امتیاز میانگین ۲/۲۲ در سطح پایین‌تری نسبت به سایر ابعاد قرار گرفته است.

نتایج بررسی‌های آماری و مشاهدات میدانی به‌دست آمده در این زمینه، گویای این واقعیت است که با توجه به این که سطح سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی کوی گرگانپارس نسبت به کوی انقلاب، در سطح بالاتری بوده است، ولی با این وجود با ریشه‌یابی رفتارهای اجتماعی می‌توان به میزان پایین مجموعه‌ای از شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی چون همیاری و مشارکت مردمی، پیوستگی اجتماعی، رضایت از وضعیت اقتصادی پی برد. از طرفی از آن‌جا که اعتماد اجتماعی زیربنا و زمینه اصلی هم‌گرایی اجتماعی، همکاری و تعامل میان اقشار و گروه‌های اجتماعی است و نتایج به دست آمده حاکی از بالا بودن میزان اعتماد اجتماعی این دو منطقه می‌باشد، لذا به کارگیری این ظرفیت، امکان بهره‌برداری و استفاده‌ی بهینه از پتانسیل‌های انسانی و اجتماعی و کاهش تفاوت‌ها و تمایزات فرهنگی و اجتماعی را فراهم می‌آورد.

بر این اساس لازم است، گسترش و توسعه‌ی فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و فراگیر صنفی به منظور ارتقای روحیه‌ی مشارکتی مردم و استفاده از این ظرفیت در فرآیند برنامه‌ریزی‌های یکپارچه و بخشی و متقابلاً انتقال ایده‌ها، اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های دولتی در امور مختلف برای کسب شاخص‌های مطلوب کیفیت زندگی در چارچوب برنامه‌ها و سیاست‌های اتخاذ شده از سوی مسئولان مجری امر گنجانده شود.

در بحث یافته‌های تحلیلی جهت قضاوت بهتر در رابطه بین کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی از آزمون‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیونی چند متغیره گام به گام استفاده شده است که نتایج آن بدین گونه ملاحظه می‌گردد:

(۱) بررسی نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون در مورد رابطه بین کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی به میزان ۰/۳۹۴ و معدل (۰/۰۰۰) نشان می‌دهد که میزان همبستگی از نظر آماری با احتمال ۰/۹۹ معنادار است. بنابراین فرض صفر رد و از آن‌جایی که علامت ضریب همبستگی مثبت است، نوع رابطه مستقیم است. از بین ابعاد ساختاری و شناختی دو ناحیه نیز نتایج نشان می‌دهد که هر دو بعد سرمایه‌ی اجتماعی در کوی گرگانپارس به

میزان‌های (ساختاری، ۰/۲۷۳) و (شناختی، ۰/۴۵۲) با احتمال ۹۹ درصد دارای رابطه معنادار و از نوع مستقیم بوده‌اند. اما در کوی انقلاب، سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری به میزان ۰/۳۴۴ با احتمال ۹۹ درصد رابطه معنادار و مستقیم و سرمایه‌ی اجتماعی شناختی به میزان ۰/۰۱۲- دارای رابطه‌ای غیرمعنادار و همبستگی منفی و غیرمستقیم بوده است.

۲) بررسی نتایج حاصل از آزمون تحلیل رگرسیون چند متغیره گام به گام نشان می‌دهد که از بین ابعاد هفت‌گانه (اعتماد اجتماعی، اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی، احساس امنیت اجتماعی، مشارکت غیر رسمی، مشارکت رسمی، شبکه‌ی روابط اجتماعی) و متغیرهای زمینه‌ای (تحصیلات، سن، درآمد) داده شده به مدل تنها سه متغیر مشارکت غیر رسمی به میزان ۰/۲۷۵، اعتماد نهادی به میزان ۰/۳۱۸ و درآمد به میزان ۰/۳۴۷ رابطه‌ی تا سطح ۰/۹۹ معنادار با کیفیت زندگی داشته‌اند. در پایان برای سنجش اثر (کنترل) متغیرهای زمینه‌ای (ناحیه، جنسیت، سن و تحصیلات) بر رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی از فن کنترل متغیرها با استفاده از انتخاب مرحله‌ای بخشی از داده‌ها و به کارگیری آزمون ضریب همبستگی پیرسون مطالعه انجام شد. نتایج آزمون برای همه‌ی متغیرهای کنترلی به جز سطح تحصیلی لیسانس تا سطح اطمینان ۹۹ درصد معناداری را نشان داده است که این معناداری حاکی از آن است که رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی با کیفیت زندگی، رابطه‌ای بسیار وثیق و قوی می‌باشد که تقریباً هیچ یک از متغیرهای ناحیه، جنسیت، سن و تحصیلات آن را تحت تأثیر قرار نداده‌اند. به عبارت دیگر رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی با کیفیت زندگی، در تمامی خرده گروه‌های سنی، جنسی، تحصیلی و تمامی نواحی مورد مطالعه معنی‌دار می‌باشد.

پیشنهادها

- برای سنجش رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن‌ها بهتر است که مطالعات در دو سطح محلی و فرا محلی انجام گردد تا بتوان به مقایسه‌ی این عوامل در هر دو سطح پرداخت.
- در این تحقیق شاخص‌هایی به کار گرفته شده است که می‌توانست در سنجش این رابطه و قضاوت صحیح به ما کمک کند. لذا پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آینده به دیگر عوامل نیز توجه شود.
- با توجه به نتایج به‌دست آمده و پایین‌تر قرار گرفتن سطح سرمایه‌ی اجتماعی کوی انقلاب نسبت به کوی گرگان پارس پیشنهاد می‌شود با بهبود سطح امنیت نسبی، ایجاد فضاهای سبز مانند

پارک‌ها، امکانات تفریحی، فضاهای مناسب پیاده‌روی، می‌توان به شکل‌گیری کنش‌های متقابل بین اعضای محله و به نوبه آن به افزایش سطح سرمایه‌ی اجتماعی در سطح محله کمک کرد.

۲- در میان دو بعد ساختاری و شناختی که برای سنجش میزان سرمایه‌ی اجتماعی به کار رفتند، بعد ساختاری در مقایسه با بعد شناختی در سطح پایین‌تری قرار داشت، لذا به نظر می‌رسد تلاش برای مشارکت شهروندان با اطلاع‌رسانی صحیح می‌تواند بر هر چهار بعد کیفیت زندگی اثرگذار باشد. در این مورد علاوه بر اطلاع‌رسانی، می‌توان با واگذاری بخشی از مسئولیت‌های مربوط به امور محلات به افراد با در نظر گرفتن توان و ظرفیت آن‌ها، فراهم نمودن زمینه‌های مشارکت آن‌ها در کارهای جمعی، تأسیس مراکز حمایتی مانند صندوق‌های قرض‌الحسنه و ارائه‌ی خدمات حمایتی به افراد نیازمند، زمینه ایجاد مشارکت در سطح محلات را فراهم کرد.

منابع

- ۱- اسماعیلی، رضا. ۱۳۸۵. بررسی شاخص‌های توسعه‌ی اجتماعی و سطح بندی آن در شهرستان‌های استان اصفهان، پایان‌نامه دکتری، استاد راهنما: دکتر فریدون وحید، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم انسانی.
- ۲- براتی، ناصر و یزدان‌پناه شاه‌آبادی. ۱۳۹۰. بررسی ارتباط مفهومی سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی در محیط شهری (نمونه موردی: شهر جدید پردیس)، جامعه‌پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دوم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۰.
- ۳- خوارزمی، شهین دخت. ۱۳۸۳. کیفیت زندگی و الزامات عصر دیجیتال در ایران، روزنامه دنیای اقتصاد.
- ۴- خوش‌فر، غلامرضا. ۱۳۸۷. بررسی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر مشارکت سیاسی. رساله‌ی دکتری جامعه‌شناسی، به راهنمایی: دکتر محمدحسین پناهی، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده‌ی علوم اجتماعی.
- ۵- دورکیم، امیل. ۱۳۸۱. درباره تقسیم کار اجتماعی. ترجمه باقر پرهام. تهران، نشر مرکز.
- ۶- غفاری، غلامرضا. و نازمحمد، اونق. ۱۳۸۵. سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی، مجله مطالعات اجتماعی ایران، شماره ۱، تهران.
- ۷- غفاری، غلامرضا و امیدی، رضا. ۱۳۸۸. کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی. تهران، انتشارات شیرازه.
- ۸- فوکویاما، فرانسیس. ۱۳۷۹. پایان نظم (سرمایه اجتماعی و حفظ آن). ترجمه غلام‌عباس توسلی. تهران، انتشارات جامعه ایرانیان.
- ۹- کرد زنگنه، جعفر. ۱۳۸۱. بررسی کیفیت زندگی مرتبط با سالمندان و عوامل موثر بر آن. رساله‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- ۱۰- کلمن، جیمز. ۱۳۷۷. بنیادهای نظریه‌های اجتماعی. ترجمه‌ی منوچهر صبوری. چاپ اول، تهران، نشرنی.
- ۱۱- لطفی، صدیقه. ۱۳۸۸. مفهوم کیفیت زندگی شهری: تعاریف، ابعاد و سنجش آن در برنامه‌ریزی شهری، فصل‌نامه علمی و پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره چهارم، پاییز.

- ۱۲- لینچ، کوین. ۱۳۸۱. تئوری شکل شهر، ترجمه سیدحسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- ۱۳- ماجدی، سیدمسعود. و لهسایی‌زاده، عبدالعلی. ۱۳۸۵. بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی، فصل‌نامه روستا و توسعه، سال ۹، شماره ۴، تهران.
- ۱۴- محمدی، حسین،، تعالی‌مقدم، آزاده. و بستام، مرتضی. ۱۳۹۰. برآورد سرمایه اجتماعی در مناطق مختلف شهر مشهد و ارائه راه‌کارها جهت ارتقای آن در راستای وظایف شهرداری، فصل‌نامه‌ی مدیریت شهری، ویژه‌نامه شماره‌ی بهار و تابستان.
- ۱۵- موسوی، میرنجف و کشکولی، باقری، علی. ۱۳۹۱. ارزیابی توزیع فضایی کیفیت زندگی در محلات شهر سردشت، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال سوم، شماره نهم، تابستان.
- ۱۶- نوغانی، محسن، اصغری‌پور ماسوله، احمدرضا، صفا، شیما. و کرمانی، مهدی. ۱۳۸۸. کیفیت زندگی شهروندان و رابطه‌ی آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، بهار و تابستان.
- ۱۷- همتی، رضا. ۱۳۸۶. سرمایه اجتماعی، چالش‌های روان‌شناختی و ابزارهای اندازه‌گیری، همایش سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی اقتصادی مؤسسه عالی آموزش و پژوهش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.

18. Baldwin, Sally, Christine Godfrey and Carol Propper 1992. *Quality of Life: Perspectives and Policies*, Routledge.
19. CEMI, 1997. *The nall report on the system of statistical indicators of the quality of life of population*, Decision Support and Forecasting Center, Moscow, CEMI.
20. Eckersley, R. 1999. *Quality of Life in Australia (An analysis of Public Perceptions)*, National center for Epidemiology and Health, September, ISSN 1322-5421.
21. Grootaert, C. and Bastelaer, T. 2008. "Introduction and overview". in: Grootaert and Bastelaer, T (eds), *The role of social capital in development*. Cambridge: Cambridge University Press.
22. Kamp Irene van, Leidelmeijer Kees, Marsman Gooitske and Hollander Augustinus de 2003. *Urban Environmental Quality and Human Well-being towards a Conceptual Framework and Demarcation of Concepts*,
23. Nillson, J., et al. 2006. "Social capital and quality of life in the old age". *Journal of Aging and Health*. 18(3):434-419.
24. Noll, H. 2002. "Towards a European System of Social Indicators: Theoretical Framework and system architecture", *Social Indicator Research*, Vol. 58.
25. Putnam, R.D. 2000. *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Touchstone books
26. Sabatini, F. 2005. *Social Capital as Social Networks: a Net Framework for Measurement*, Working Paper No.83. Department of Public Economics, University of Rome La Sapienza.
27. Schmit, R. 2002. "Considering social capital in quality of life assessment: concept and measurement". *Social Indicators Research*. 58:403-428.
28. Slotte, D.J. 1991. *Measuring the Quality of Life across Countries*, the Review of Economics and Statistics, MIT Press, 73(4):684-93.

29. Uphoff, N. 2000. "Understanding social capital: Learning from the analysis and experience of participation". In: Dasgupta, p. and Serageldin, I. (eds.), Social Capital: A Multifaceted Perspective. Washington, DC: The World Bank.
30. World Bank 2004. The World Bank and the Copenhagen Declaration: Ten Years after. Social Development Department and Environmentally and Socially Sustainable Development.

Archive of SID